



Een alternatieve visie op de Indiase economie

DRS. P. H. J. J. TERHAL

Kuriens analyse

De Indiase econoom C. Kurien heeft recentelijk een visie ontwikkeld op het armoedeprobleem van zijn land, welke in het kader van de discussie over „basis-behoeften” de moeite van het overdenken waard is 1). Zijn visie omvat niet alleen een diagnose van de situatie, maar ook een nieuwe strategie. In dit artikel zal allereerst een beknopte samenvatting worden gegeven van Kuriens diagnose; vervolgens zal deze geëvalueerd worden door hem te vergelijken met andere benaderingen van de Indiase economie; ten slotte zal ingegaan worden op de strategie voor de eliminatie van armoede, welke Kurien voorstaat.

Kurien maakt onderscheid tussen de *structuur* van een economie en de *werking* ervan. De structuur bestaat uit de wijze waarop het eigendom van de beheersing over de hulpbronnen (arbeid, land en kapitaal) zijn verdeeld. De werking van de economie is de wijze waarop de economische activiteiten zijn georganiseerd; dus hoe deze materiële hulpbronnen in feite worden gebruikt. Structuur en werking van een economie staan in wederzijdse wisselwerking: de structuur bepaalt in hoge mate de werking en de werking heeft (op den duur) sterke invloed op de structuur. Deze wisselwerking roept allerlei bekende fenomenen op. „Economische ontwikkeling” bijvoorbeeld is niets anders dan een specifieke vorm waarin deze wisselwerking zich voltrekt. „Armoede” is volgens Kurien eveneens een dergelijk proces.

Hij onderscheidt vervolgens twee principes, volgens welke de hulpbronnen kunnen worden gebruikt. De eerste manier is bevrediging van basisbehoeften. Voor de massa van de bevolking in India, en zelfs in de wereld, geldt dit als de *enige* manier. Voor iets anders is geen ruimte. Het voortbestaan staat op het spel en de wijze waarop de zeer schamele hulpmiddelen worden gebruikt, is bepaald door de strijd om in leven te blijven. Voor een betrekkelijk kleine groep mensen geldt dit echter niet meer. Hun voortbestaan is veilig gesteld en zelfs moeiteloos verzekerd. Hun activiteiten zijn gericht op vermeerdering van middelen op basis van hun

begeerte naar méér goederen. Het praktische onderscheid tussen behoefte en begeerten mag dan vaak moeilijk te maken zijn, analytisch gezien is er één groot verschil: behoeften zijn beperkt; begeerten niet 2).

Kurien schetst vervolgens een formeel model van een economie die werkt volgens het beginsel van begeertebevrediging. Hij gaat er daarbij vanuit dat iedereen meer dan voldoende middelen heeft om in zijn basisbehoeften te voorzien. Sommigen zullen hun middelen voor zelfstandige productie gebruiken en eventueel daarbij produktiemiddelen van anderen (arbeid, land, kapitaal) inhuren. Zij zijn bereid risico's te dragen in ruil voor (hogere) winsten. Anderen zullen tegen vaste betaling hun arbeid, land, kapitaal ter beschikking stellen van de eerste groep. Zij kiezen voor een vaste en zekere inkomensstroom. Beide groepen hanteren echter onbeperkte inkomensvermeerdering als praktisch richtsnoer van hun economisch handelen. Vandaar dat dit systeem van nature expansief is. Een cruciaal element in het systeem is het sociaal-psychologische proces, waardoor steeds nieuwe begeerten worden opgeroepen 3). Nieuwe begeerten wakkeren de drang naar persoonlijke inkomensvermeerdering aan en worden van hun kant weer gevoerd door royale koopkrachtvermeerdering. Dit proces hangt, volgens Kurien, sterk samen met de structuur van de economie, vooral de concentratie van eigendom en de beheersing over produktiemiddelen.

De armoede in India is volgens Kurien in wezen een historisch proces van „verarming”, dat tot op de dag van vandaag voortduurt. Oorspronkelijk was de Indiase dorpseconomie georganiseerd als een op behoeften gebaseerd systeem. Het was een statische en zelfvoorzienende structuur, waarin de huishoudens in sterke mate van elkaar afhankelijk waren, maar niet via ruilhandel of arbeidsmarkt. Uitwisseling van goederen en diensten geschiedde op basis van eeuwenoude tradities en een — door kasten bepaalde — arbeidsverdeling. Kurien noemt deze uitwisseling van goederen en diensten een N-circuit („need circuit”). Een vaak aanzienlijk deel van het sur-

plus van deze dorpseconomie moest echter jaarlijks worden afgedragen aan de regionale en nationale vorsten en machthebbers, die er hun hovelingen, soldaten, kunstenaars, bouwlieden en handwerkslieden van onderhielden.

Oorspronkelijk was deze symbiose van elite en dorpseconomie statisch. Mede door de komst van de Engelsen veranderde echter de organisatie van economische activiteiten van de elite gaandeweg van karakter. Om te beginnen werd het systeem van surplusonttrekking anders georganiseerd („land settlement acts”, aanstelling van belastinginners enz.). Op de tweede plaats ontstonden door de kennismaking met de Britse handelselite nieuwe gedragspatronen in de toplaag van de Indiase samenleving. Men raakte vertrouwd met nieuwe producten en nieuwe produktietechnieken. En vooral zag men de systematische verrijking, welke de Engelsen praktiseerden door middel van hun koloniale handel.

De Indiase belastinginners en tussenpersonen pasten zich snel aan aan de „nieuwe tijd”. Er ontstond een sterke drang naar Europese producten en leefgewoonten. Om daaraan te voldoen, moest men over geld beschikken. De toplaag van de Indiase samenleving werd gaandeweg opgenomen in het W-circuit („want circuit”), de op begeerte naar materieel gewin gebaseerde koloniale economie. Dit nieuwe W-circuit was, vergeleken met het oude feodale systeem, veel dynamischer. Waar vroeger sociale mobiliteit grotendeels had ontbroken, raakten mensen thans in de ban van het W-circuit en trachtten zich een plaats daarin te veroveren. De gevolgen hiervan voor de dorpseconomie lieten zich spoedig voelen. Nieuwe en agressieve vormen van surplusonttrekking ontstonden. Hier ligt de grond-

1) C. T. Kurien, *Poverty, planning and social transformation, alternatives in development planning*, Allied Publishers Private Ltd., Bombay, 1978.

2) Kurien gebruikt zelf de Engelse woorden „need” en „want”. Omdat in zijn visie dit laatste begrip in sterke mate sociaal-psychologisch bepaald is, is gekozen voor de vertaling „begeerte”. Het subtielere onderscheid dat de Engelse taal op dit punt toelaat, kan helaas niet adequaat in het Nederlands worden weergegeven. Zie overigens ook de opmerking bij noot 3.

3) Het komt me voor dat Kurien op dit punt zijn visie verder moet verfijnen. Zonder zijn principiële onderscheid tussen „need” en „want” op te geven, zou men toch ook culturele factoren een rol kunnen toekennen bij de vaststelling van „basic needs”. Echter, de cultuur kan door economische belangengroepen ook systematisch worden gemanipuleerd. Kurien meent, dat dit het geval is. Hoe dit ook zij, onbeperkt voortgaande materiële bezitsvermeerdering is geen wet, waaraan de mens van nature is onderworpen. Het is een cultureel bepaald levensontwerp, dat maatschappelijk gemeengoed is geworden onder de sterke invloed van een zeer succesvolle economische elite. Het is de „geest” van het kapitalisme.

oorzaak van de verarming, welke de behoefte-economie van toen af aan tot op de dag van vandaag heeft ondergaan.

Het is ondoenlijk om hier gegevens uit de vroegere en recente Indiase economische geschiedenis te vermelden welke Kurien als bewijsmateriaal aandraagt. De drang naar inkomensvermeerdering, die het drijvende beginsel is van het W-circuit, gaat aldus Kurien ontwrichtend inwerken op het N-circuit. Slechts op basis van een surplus dat onttrokken wordt aan het N-circuit, kan het W-circuit bestaan en zich zelf uitbreiden 4). Vergroting van dit surplus wordt dus — méér dan ooit — het *bepalende element* in de relatie tussen de dorps-economie en de nieuwe elite. Een cruciale rol daarbij vervult wat Kurien noemt het C-circuit („cross circuit”), dat de „verbinding” vormt tussen het N-circuit en het W-circuit. Dit C-circuit bestaat vooral uit handelaren en opkopers, geldschieters en arbeidsmakelaars, die te zamen de tweezijdige stroom van goederen, diensten en geld tussen beide circuits verzorgen. Zij zorgen met name voor de „overheveling van het surplus”. Dit C-circuit is eigenlijk het W-circuit zoals het binnendringt in het N-circuit. Binnen de Indiase dorps-economie zijn er dus een klein aantal mensen die gaandeweg zijn gaan behoren tot dit C-circuit en/of het W-circuit.

Deze overgang, dat wil zeggen het verwerven van economische bestaanszekerheid binnen het W-circuit, is echter uitgesloten voor de meerderheid van de bevolking vanwege de snelle bevolkingsgroei, het arbeidsbesparende karakter van moderne technologie en de concentratie van kapitaal en vooral het ongelijke grondbezit. De blijvende aanwezigheid van het qua inkomen en bezit verarmde N-circuit is bovendien van groot belang voor het W-circuit. Het W-circuit beheerst via het C-circuit vrijwel alle markten voor goederen, arbeid en geld. Zodoende is het in staat direct en indirect op grote schaal te profiteren van de „goedkope” arbeid van het N-circuit. Kurien eindigt de desbetreffende uiteenzetting met de uitspraak: „Poverty, indeed, is the carcass left from wealth acquisition”.

Verwantschap met dualistische theorieën

Men zou direct tegen deze visie van Kurien kunnen opwerpen dat deze systematische onttrekking van surplus toch leidt tot produktieve investeringen. Onderschat Kurien niet het belang daarvan juist ter bestrijding van massale armoede? Is niet juist de industriële revolutie door deze — op begeerte gebaseerde — kapitaalsaccumulatie de grondslag geworden van de geweldige produktiviteitsverbetering van de arbeid en van de groei van onze welvaart? Kurien zal niet ontkennen, dat dit voor vele geïndustrialiseerde landen inderdaad opgaat. Voor

India (en wellicht vele andere ontwikkelingslanden) echter is deze weg — wat betreft een aanzienlijk deel van de bevolking — afgesloten. Het model functioneert in wezen op basis van „begeerte” en niet op basis van „behoefte”. Dat het uiteindelijk in een aantal landen heeft geleid tot bevrediging van de materiële basisbehoeften van vrijwel de gehele bevolking, is te danken aan een historische „toevalligheid”, nl. een gunstige conjunctie van bevolkingsgroei, technologische ontwikkeling en economische structuur 5). Een op begeerte gebaseerde economie negeert de onbevredigde basisbehoeften van armen om zich te richten naar de verlangens der koopkrachtige rijken. Juist daarom moeten de armen om te overleven zich wel organiseren in een „behoefte-economie”.

Hoewel Kurien zelf zijn visie beslist niet wil zien ondergebracht in de categorie „dualistische theorieën”, is de verwantschap er mee overduidelijk. Kurien heeft zijn onderscheid tussen „beperkte behoeften” en „onbegrensde begeerten” waarschijnlijk ontleend aan de geschriften van Boeke 6). Het naast elkaar bestaan van twee — elk volgens een ander principe opererende — economieën was door Boeke aangewezen als karakteristiek voor Indonesië en voor andere vergelijkbare „oosterse” samenlevingen. Een deel van de samenleving is gevormd door het kapitalisme. Het is geworden tot wat Kurien zou noemen een economie gebaseerd op begeerten. Het pre-kapitalistische „oosterse” deel echter kent slechts beperkte behoeften. De winsten die er eventueel gemaakt worden, missen de regelmaat en continuïteit, welke het westerse begrip „inkomen” kenmerken. De „oosterse mentaliteit” is afkerig van investeren en risiconemen. Fatalisme en berusting belemmeren in hoge mate economische bedrijfsvoering volgens westerse moderne methoden. Omdat de behoeften beperkt zijn, laat de „oosterse economie” zich niet integreren in het moderne kapitalisme. Immers, het kapitalisme is als een motor die slechts blijft draaien op de brandstof van „onbeperkte begeerten”.

Kurien heeft echter toch een wat afwijkende analyse van die van Boeke. Terwijl Boeke de grote betekenis van de cultuur voor de werking van een economisch systeem benadrukt, vloeit voor Kurien deze werking in eerste instantie voort uit de *economische structuur*. Het is de verdeling van en beheersing over middelen, die de grondslag vormen van het economisch gedrag binnen een samenleving. De behoefte-economie kan inderdaad niet in de op begeerte gerichte economie worden opgenomen, echter niet vanwege haar „culturele weerbaarheid”, maar vanwege haar restkarakter als „overlevingseconomie”. De uitbuiting welke zij ondergaat, versterkt dit karakter voortdurend. Kurien benadrukt dan ook veel sterker dan Boeke de historische dynamiek van interactie

tussen beide economische systemen, welke tot verarming van de behoefte-economie heeft geleid.

Met het dualistische groeimodel van A. Lewis 7) vertoont de visie van Kurien eveneens enige verwantschap. In Lewis' visie zuigt het kapitalistische urbane deel van de economie voortdurend arbeidskrachten aan uit het traditionele rurale deel. De loonvoet blijft daarbij constant op een laag peil, net even boven de gemiddelde arbeidsproductiviteit in de landbouw. Accumulatie en herinvestering van winsten leiden tot een snelle uitbreiding van de kapitalistische sector, die uiteindelijk het hele arbeidssurplus van het platteland absorbeert, zodat de lonen ook in de landbouw wel moeten gaan stijgen. In tegenstelling tot Kurien legt Lewis dus sterke nadruk op het financiële surplus, dat door toepassing van de moderne technologie wordt voortgebracht door de kapitalistische sector zelf. De achtergrond van dit surplus is natuurlijk de onbeperkte beschikbaarheid van de „goedkope” arbeid uit de traditionele sector. De uitbuiting van deze arbeid is volgens Lewis een voorbijgaande en noodzakelijke fase, die de grondslag legt voor de algehele welvaart. Kurien brengt twee cruciale veranderingen aan in Lewis' model, waardoor dit optimistische toekomstbeeld volstrekt verdwijnt. Op de eerste plaats is — volgens Kurien — het tempo, waarin de kapitalistische sector arbeid opneemt veel lager dan de groei van het arbeidsaanbod zelf. Op de tweede plaats onttrekt de kapitalistische sector aan de bestaans-economie niet alleen (overtollige) arbeidskrachten, maar ook niet-menselijke (produktie)middelen (land, kapitaal en goedkope produkten). Beide elementen te zamen leiden tot ontwrichting van de bestaans-economie.

Met de visie van M. Lipton 5) heeft Kurien ook een duidelijke overeenkomst. Lipton schrijft het voortduren van massale armoede in India en andere ontwikkelingslanden toe aan wat hij noemt „urban bias”, de systematische bevoordeling van de stad boven het platteland. Echter, in tegenstelling tot Lipton benadrukt Kurien het feit, dat zich ook op het platteland groepen bevinden, die deel

4) Het begrip „surplus” wordt door Kurien op de eerste plaats opgevat in de reële, concrete betekenis: méér voedsel, méér koloniale waren (katoenen weefsels, zijde, indigo, jute, thee enz.).

5) Michael Lipton geeft in zijn boek *Why poor people stay poor? A study in urban bias in world development*, Londen, 1977, een vergelijking tussen de gunstige omstandigheden welke in de thans hooggeïndustrialiseerde landen de „trickle down” mogelijk maakten, en de ongunstige omstandigheden waarin vele ontwikkelingslanden thans verkeren.

6) J. H. Boeke, *Economics and economic policy of dual societies*, New York, 1953.

7) W. A. Lewis, *Economic development with unlimited supplies of labour*, The Manchester School, mei 1954.

uitmaken van het W- en C-circuit. Het zijn vooral landheren, handelaars, arbeidsmakelaars en geldschietters op het platteland, die de verbinding vormen tussen het (hoofdzakelijk) rurale N-circuit en het (hoofdzakelijk) urbane W-circuit.

Naast deze visies van Boeke, Lewis en Lipton, die met Kurien gemeen hebben dat ook zij een duale structuur in de Indiase economie herkennen, is er natuurlijk nog de meer conventionele beschouwingswijze waarin de eenheid van het systeem centraal staat. Ik bedoel hier vooral die wiskundige modellen, waarin met behulp van een min of meer gedetailleerde input-outputmatrix, toegevoegde-waardecoëfficiënten en daarvan afhankelijke finale-vraagvectoren een min of meer gesloten beeld wordt geschetst van de Indiase economie. Er zijn thans een aantal van dergelijke modellen voor India gemaakt, waarin ook verschillende inkomensgroepen onderscheiden worden en het probleem van de armoede expliciet aan de orde komt 8). Deze modellen verkrijgen hun aantrekkelijke doorzichtigheid door alle economische activiteiten onder één noemer te brengen, nl. die van verdiend of uitgegeven geldelijk inkomen. Hun gemeenschappelijke noemer is de nationale munteenheid, de rupee.

Nu zou men echter bij wijze van gedachtenexperiment ook andere maatstaven kunnen bedenken om de economische activiteiten in de Indiase samenleving met elkaar vergelijkbaar te maken en in één systeem te integreren. Voor het meten van produktie-activiteiten zou men bijvoorbeeld arbeidstijd in uren 9) kunnen gebruiken, en voor consumptie iets als het marginaal nut. De onderlinge posities van rijk en arm zouden in dergelijke rekensystemen wel radicaal gewijzigd zijn. De belangrijkste rechtvaardiging voor de keuze van geld als gemeenschappelijke noemer ligt dan ook in de machtige rol, welke het geld als geaccepteerd ruilmiddel speelt bij de feitelijke werking van de economie. Welnu, Kuriens kritiek is hier tweeledig. Op de eerste plaats is geld behalve ruilmiddel ook accumulatiemiddel: in de door begeerten gerichte economie is geld ook instrument bij uitstek tot verrijking en positieverbetering binnen het systeem. Op de tweede plaats is er een deel van de economie, waarin geld geen rol speelt en waarin individuen hun produktieve activiteiten zonder de bemiddeling van geld direct richten op eigen of andermans behoeftenbevrediging. Het is volgens Kurien niet toevallig dat het merendeel der armen nog met één been of beide benen in deze „subsistence economy” staat.

Uitgedrukt in geld, de rekenenheid — tegelijk machtsmiddel — van de door begeerten gerichte economie, zijn zij inderdaad „nergens”. Maar wordt hun eigen situatie daarmee voldoende recht gedaan? Wordt door deze integratie in

de „nationale economie” niet ten onrechte de suggestie gewekt dat het hele systeem werkt volgens één en hetzelfde principe, nl. de onverzadigbare begeerte naar méér goederen? Overigens is het onderscheid dat Kurien aanbrengt tussen de behoefte-economie en de begeerte-economie dus niet hetzelfde als het onderscheid tussen „subsistence”-economie en geld-economie. Niet het gebruik van geld als zodanig, maar de manier waarop geld wordt gebruikt (nl. als ruilmiddel voor levensonderhoud of als accumulatiemiddel) bepaalt het onderscheid tussen beide typen economie. Waarom is dit onderscheid belangrijk? Kurien zegt: *omdat het gebruik van geld als accumulatie-middel door de één het zich voorzien in het levensonderhoud door de ander verhindert*. De genoemde input-outputmodellen „registreren” slechts, dat de armen een — in geldwaarde — zo gering deel van het nationale inkomen krijgen toegeschoven, dat zij op basis daarvan niet toekomen aan vervulling van hun basisbehoeften. Voor armoedebestrijding zijn dan slechts twee uitwegen (of een combinatie van beide) mogelijk: of wel een snellere groei van het totale nationale inkomen, of wel een verhoging van het aandeel der armen daarin 10). Stilzwijgend accepteren beide uitwegen de afhankelijkheid van de armen binnen een door begeerten gerichte economie.

In tegenstelling hiermee wijst Kurien op de — vaak wanhopige en vergeefse — pogingen van de armen om tegen de verdrukking in met eigen schamele middelen de meest urgente basisbehoeften te bevredigen. De overlevingseconomie, waartoe de behoefte-economie wordt gedegradeerd, bezit een voor westerse begrippen grote taatheid. Deze taatheid is te danken aan het incassersvermogen van mensen, maar ook en vooral aan het voortdurend vermijden van risico's en het bijna virtuoos hanteren van een aantal overlevingsstrategieën 11). De harde kern van deze overlevingseconomie ligt op het platteland, bij de zelfvoorzieningsproduktie van keuterboertjes, deeldbouwers en handwerkslieden. Deze overlevingseconomie is met handen en voeten gebonden aan de door begeerten gerichte economie via het C-circuit. Echter, deze afhankelijkheid wordt door Kurien juist als funest en als armoede-versterkend gezien. Ondanks de nationale economische groei wordt de positie van de armen er alleen slechter op. Wat dit laatste betreft lijken de empirische gegevens Kurien helaas gelijk te geven 12).

Wellicht zal de een of andere lezer zich ongeduldig hebben afgevraagd waar Kurien dan naar toe wil. Het lijkt wat goedkoop om alleen te komen aandragen met weer een nieuwe vorm van dualisme. Het op een specifieke wijze interpreteren van een economie in duale termen geschiedt meestal met bepaalde strategische bedoelingen. Zo behelste

het duale model van Lewis duidelijk een ontwikkelingsstrategie gebaseerd op snelle groei van een moderne kapitalistische sector. Ook Lipton maakt zijn onderscheid tussen stad en platteland vooral om zijn politiek-strategische boodschap duidelijk te maken: voor armoedebestrijding moeten de scheve verhoudingen tussen stad en platteland worden recht getrokken. En Boeke wil door middel van zijn dualistische model tot uitdrukking brengen, dat „gewone” ontwikkelingspolitiek geen vat heeft op een „oosterse” economie. Wat is dan de strategische boodschap die Kurien ons wil voorhouden?

8) zie o.a. M. Gregory, P. Pearson en R. Sinha, Poverty, income distribution and development strategies for India, *Overseas Development Institute Review*, 1979, nr. 2. Het technisch geavanceerde model dat door de Planning Commission van India werd gebruikt voor het vijfde vijftienjaarsplan verdient zeker in deze context nadrukkelijk vermeld te worden: Government of India, Planning Commission, *Technical note on the approach to the fifth five year plan of India 1974-75 to 1978-79*.

9) Zoals bekend heeft Marx dit als grondslag voor zijn economische analyse gebruikt. Hij heeft bovendien een niet geslaagde poging gedaan om de feitelijk geldende prijzen vanuit dit „waarde”-systeem af te leiden.

10) Deze gecombineerde strategie vormt sinds het verschijnen van het boek *Redistribution with growth* (Chenery e.a., 1974) een algemeen aanvaard standaardrecept in de ontwikkelingseconomie.

11) Zie hiervoor o.a. James C. Scott, *The moral economy of the peasant*, New Haven, 1976.

12) Het zesde Indiase vijftienjaarsplan (1978-1983) schat met een conservatieve maatstaf het percentage der plattelandsbevolking dat in 1977/1978 beneden de armoedelijc leefde, op 48, en het desbetreffende percentage der stedelijke bevolking op 41. Ahluwalia heeft aan de hand van tijdreeksen (1956-1973) getracht het percentage der plattelandsbevolking, dat beneden de armoedegrens leeft, te verklaren uit twee variabelen, t.w. de landbouwproduktie per hoofd (gemiddeld over het lopende en voorafgaande jaar) en een tijdtrend. In 11 van de 14 Indiase deelstaten krijgt de tijdtrend een *positieve* coëfficiënt, waarvan er 5 significant met een 5% betrouwbaarheidsgrens en 2 significant met een 10% betrouwbaarheidsgrens. Slechts in één deelstaat is de trendcoëfficiënt significant negatief. De landbouwproduktie per hoofd krijgt wel in 6 deelstaten een significant negatieve coëfficiënt (5% betrouwbaarheid). Deze variabele meet hoofdzakelijk de incidentele jaar-op-jaar fluctuaties van het percentage armen, welke het gevolg zijn van mee- of tegenvallende oogstresultaten. Als men het percentage der plattelandsbevolking, dat onder de armoedegrens leeft, correleert met de tijd alleen, is er voor verreweg de meeste Indiase deelstaten géén duidelijke trend — noch in positieve, noch in negatieve zin — te bespeuren. Dit betekent dat het aantal armen op het platteland tussen 1956 en 1973 met minstens 40% is gegroeid. Zie: M. S. Ahluwalia, Rural poverty and agricultural performance in India, *The Journal of Development Studies*, vol. 14, no. 3, april 1978.

De boodschap van Kurien

Consequent aan zijn eigen analyse koestert Kurien geen enkel vertrouwen in de eigen dynamiek van de door begeerten gerichte economie, als het gaat om het armoedeprobleem in India. Die dynamiek zal het armoedeprobleem alleen maar erger maken. Het enige alternatief is dan ook het opbouwen van een door begeerten gerichte economie, los van de door begeerten gerichte economie. Dat klinkt utopisch. Alvorens Kurien zijn alternatief beschrijft, besteedt hij veel aandacht aan de vraag naar de „haalbaarheid” ervan. De realiteitswaarde van een strategie wordt niet (alleen) bepaald door de „objectieve” onwrikbaarheden van het systeem. Geen enkel systeem is in werkelijkheid onwrikbaar: de samenleving is in voortdurende verandering en menselijke wilsbeslissingen spelen daarbij een belangrijke rol. Alle sociale transformaties in de geschiedenis — met name die welke tot stand kwamen door middel van revoluties — waren het resultaat van initiatieven van individuen en groepen individuen, die de tekenen des tijds verstonden. Daarom zal hij die veranderingen wil, zich niet op de eerste plaats met de vraag naar de „haalbaarheid” moeten bezighouden, maar met de vraag of zijn alternatief wel juist is. En dat laatste hangt mede af van de mate, waarin dit alternatief mensen in beweging kan brengen en een handvat kan bieden bij sociale transformatie.

Kurien schetst vervolgens drie groepen mensen in de samenleving die belang hebben of *kunnen krijgen* bij het door hem geschetste alternatief. Behalve de bezitslozen en degenen die deel uitmaken van het N-circuit, noemt hij ook een groep binnen het W-circuit, nl. degenen die een vast looninkomen genieten. Deze vormen te zamen met de groot-industriëlen en grootgrondbezitters weliswaar de harde kern van het W-circuit, maar zij hebben — aldus Kurien — op de lange termijn toch géén blijvende affiniteit met het systeem. Op de lange duur is hun positie binnen het systeem namelijk kwetsbaar. Zij zijn wellicht „the most enlightened potential supporters of change”. Kurien stippelt vervolgens zijn alternatieve strategie uit, gebaseerd op *prioriteit* van bevrediging der basisbehoeften. Hij benadrukt daarbij sterk, dat er géén economische wet is die bepaalt hoe de middelen van een samenleving aangewend moeten worden (hetzij voor behoeften, hetzij voor begeertenbevrediging). De beslissing hierover moet door de mensen zelf genomen worden. Als men de beslissing hieromtrent overlaat aan het economische systeem, laat men haar over aan andere mensen.

Op de eerste plaats stellen de armen zelf ter plaatse vast welke hun (meest urgente) behoeften zijn. Dit gebeurt in concrete termen (voedsel, kleding, huis-

vesting enz.). Tevens gaan zij na over welke middelen — vooral man-, (vrouw)-kracht — zij gezamenlijk beschikken om deze behoeften te bevredigen. Zij die deel uitmaken van het W- of C-circuit worden daarbij buitengesloten.

Vervolgens wordt ter plaatse een nieuw N-circuit opgebouwd. De kern daarvan zal moeten bestaan uit een aantal boerenbedrijven, die afhankelijk van de plaatselijke situatie, hetzij op collectieve, hetzij op coöperatieve basis, worden georganiseerd. Deze bedrijven kunnen worden opgezet door landloze arbeiders die grond krijgen, of op basis van coöperaties van kleine boeren. De bedrijven werken niet uit winstbejag, maar op sociale grondslag. Zij dragen bij aan de zelfvoorziening van het op te bouwen N-circuit, te zamen met bijvoorbeeld coöperaties van huisindustrieën en ambachtlieden.

De opbouw van het nieuwe N-circuit is gericht op *zelfstandige* voorziening in de vastgestelde basisbehoeften, zonder — op welke manier dan ook — afhankelijk te zijn van het C-circuit. Om dit laatste mogelijk te maken moet het nieuwe N-circuit een voldoende grote *geografische eenheid* beslaan (gedacht

Deze rubriek wordt verzorgd door de afdeling Balanced International Growth van het Nederlands Economisch Instituut en het Centrum voor Ontwikkelingsprogrammering van de Erasmus Universiteit Rotterdam

wordt aan een „block”). Om de *volledige zelfstandigheid* van het N-circuit te bewerken, zal een handelskanaal in het leven geroepen moeten worden, dat het C-circuit vangt. Deze LTA („local trading agency”) absorbeert de surplusproducten van het N-circuit en vult de deficitproducten aan.

De LTA's van de verschillende N-circuits zijn met elkaar gekoppeld in een door de overheid op sociale basis geregeld handelsnet. Hiertoe behoren ook een aantal staatsproductiebedrijven, die aan alle N-circuits die inputs leveren, welke niet binnen de N-circuits zelf geproduceerd kunnen worden. Deze LTA's worden geïntegreerd op hoger niveau in regionale en nationale planningseenheden.

De kern van de strategie die Kurien aanbeveelt, is dus het doorbreken van de uitbuiting waaraan de geïsoleerde huishoudens der armen blootstaan vanwege het C-circuit en de opbouw van N-circuits op sociale grondslag, welke economisch zoveel mogelijk onafhankelijk kunnen opereren. De strategie is gebaseerd op de overweging dat op dit ogenblik een groot deel van de middelen van de economie wordt beheerst door het W-circuit, en dat er op korte termijn geen mogelijkheid bestaat om hierin verandering te brengen. Tegelijkertijd wordt

het als essentieel gezien om *de rest* van de economie te bevrijden van de agressieve expansie van het W-circuit, omdat er anders op de lange termijn geen oplossing voor het armoedevraagstuk kan worden gevonden.

Kurien beschrijft kort hoe verder omgesprongen moet worden met het W-circuit. Op de eerste plaats moet de wetgeving m.b.t. landhervorming krachtdadig worden uitgevoerd. Alle concessies en subsidies die aan eenheden binnen het W-circuit zijn verleend, moeten ongedaan worden gemaakt. Een zorgvuldig uitgewerkt schema van directe belastingen moet een deel van het surplus van het W-circuit afroemen en ter beschikking stellen van het N-circuit. En verder, in de woorden van Kurien zelf: „The immediate aim of state policy should be to get the W-circuit confined as quickly as possible to its inner core so that the pernicious hold it has over the rest of the system is drastically reduced”.

Kurien laat zich natuurlijk ook uit over de staat. De door hem bedoelde sociale transformatie is slechts *volledig* uitvoerbaar, als de staat een actieve en positieve rol erin vervult. Dat wil echter niet zeggen dat — zonder de actieve interventie van de staat — geen initiatieven mogelijk zijn. Integendeel, Kurien meent dat de weg die hij schetst het mogelijk maakt om — weliswaar klein — „van onderop” te beginnen. Politieke wil is niet alleen te vinden in geconcentreerde vorm, nl. in de staat, maar ook en vooral in diffuse vorm, bij de mensen. Bundeling van deze laatste vorm van politieke wil heeft voor Kurien hoogste prioriteit.

Kanttekeningen

Het wordt tijd om enkele (deels kritische) kanttekeningen te maken. Ik beperk mij tot vier opmerkingen. Ten eerste frappeert mij de overeenkomst tussen wat Kurien voorstelt en Mao Tse-Tung's strategie voor plattelandontwikkeling, die met aanzienlijk succes in China is toegepast. Ik ga op de verschillen niet in, maar constateer dat ook Mao Tse-Tung drie elementen sterk benadrukte 13): vorming van organisaties gebaseerd op onderlinge solidariteit (achtereenvolgens: teams voor wederzijdse hulp, productiecoöperaties, communes); mobilisering van zo veel mogelijk arbeidskracht ten bate van het welzijn van deze organisaties; het streven naar zelfvoorziening en onafhankelijkheid („self-reliance”), vooral in de voedselsector.

13) Zie o.a. Jack Gray, Mao Tse-Tung's strategy for the collectivization of Chinese agriculture: an important phase in the development of Maoism, in: E. de Kadt en G. Williams (ed.), *Sociology and development*, Tavistock Publications, Londen, 1974.

Zowel Kurien als Mao Tse-Tung verwerpen het kapitalisme als een fundamenteel ongezonde maatschappij-ordening. Het lijkt echter, alsof Mao Tse-Tung pragmatischer te werk ging met betrekking tot de mogelijk positieve rol die het „winstmotief” in bepaalde gevallen toch kan spelen 14). Kurien moet daar niets van hebben.

Op de tweede plaats kan men Kuriens analyse van de Indiase economie op verschillende punten terecht kritiseren. Zijn onderscheid tussen de twee economieën is te simpel. Hij verwaarloost te veel het effect van de bevolkingsgroei en de technologische „vooruitgang”. Zijn terugblik in de geschiedenis neigt naar idealisering van de pre-koloniale situatie.

Op de derde plaats onderschat Kurien

misschien toch nog de extreme afhankelijkheid, welke binnen het oude N-circuit bestaat t.o.v. het C-circuit. James Scott, naar wie reeds werd verwezen (zie noot 11), benadrukt dat arme kutterboeren, deelbouwers en landloze arbeiders vaak geneigd zijn bestaanszekerheid te zoeken — en te vinden — bij machtige patroons, landeigenaren en zelfs geldschieters. Wie het C-circuit wil elimineren zal niet alleen stuiten op de actieve weerstand van deze laatsten, maar mogelijkerwijs ook op het wantrouwen van hun uitgebuite cliëntèle. Zeker als de afhankelijkheid nog feodaal van karakter is, is er sprake van een minimum aan bestaanshouvast. Dat wordt niet makkelijk prijsgegeven. Van de andere kant zijn de feodale verhoudingen op vele plaatsen in een snel tempo

aan het verdwijnen om plaats te maken voor meer kapitalistische relaties 15). De polarisatie tussen de machtigen van het C-circuit en de aan hen onderworpen arbeidende massa's neemt daardoor toe.

Ten slotte de hamvraag: biedt Kurien

14) Volgens Gray hechtte Mao Tse-Tung grote waarde aan materiële prikkels en dat niet alleen wat betreft de zorg voor eigen levensonderhoud van de armsten, maar ook met betrekking tot het „rationeel” aanwenden van produktiemiddelen door iets rijkere boeren. Zie daarvoor Gray, op. cit., 1974, blz. 55.

15) J. Breman (*Meester en knecht*, Rotterdam, 1970) beschrijft voor enkele dorpen in Zuid-Gujarat de sociale verandering welke de overgang van feodale naar kapitalistische arbeidsverhoudingen met zich mee brengt.

werkelijk een uitweg uit het huiveringwekkende probleem van de armoede van India? Wie goed notie 16) neemt van de verslechterende situatie, de proletarisering van miljoenen boerengezinnen, de polarisatie van het platteland en de klaarblijkelijke machteloosheid van het staatsapparaat om de vele — op zich progressieve — wetten door te voeren, is inderdaad geneigd tot een heilzaam wantrouwen in de dynamiek van wat Kurien het W-circuit noemt. Kurien wijst het huidige door de staat opgesierde en ondersteunde kapitalisme radicaal af. Ik ben geneigd om hem daarin te volgen. Is de consequentie daarvan niet dezelfde die Kurien trekt, nl. dat de armen zich tegen het systeem in moeten

organiseren op niet-kapitalistische grondslag? Betekent dat niet „sociale revolutie”, ook al zal de gedaante en het tempo ervan per deelstaat en zelfs per regio verschillen?

Wellicht zou op één punt Kurien's strategie wezenlijk aangevuld moeten worden: namelijk door meer ruimte te maken voor niet-uitbuitende relaties van het N-circuit en het W-circuit. Voor een N-circuit lijkt mij een strategie, bestaande uit streven naar zelfvoorziening en daarnaast vergroting van inkomen uit arbeid verricht ten behoeve van het W-circuit, wenselijker dan het geheel verbreken van de commerciële relaties met het W-circuit. Het blijft Kuriens verdienste dat hij het heeft aangedurfd het

initiatief in zijn basisbehoeftenbenadering te verleggen naar de „onderkant” van de samenleving. Dat hij daarbij een wat rigide schematiek hanteert, is de prijs voor de vastberadenheid, waarmee hij elke inkapseling door het kapitalisme afwijst.

P. H. J. J. Terhal

16) Een gedegen, maar ontmoedigende evaluatie van de huidige stand van zaken is te vinden in: J. Breman, Ruraal beleid in India: voor de meesten het minst en voor de minsten het meest, *Internationale Spectator*, december 1979.